

دانشکده‌ی کشاورزی
گروه مدیریت توسعه‌ی روستایی

پایان‌نامه‌ی کارشناسی ارشد رشته‌ی توسعه‌ی روستایی

ارزیابی و رتبه‌بندی مراکز دهستان‌های شهرستان جیرفت به لحاظ شاخص‌های کیفیت زندگی

استاد راهنما:

دکتر مهدی نوری پور

اساتید مشاور:

دکتر مصطفی احمدوند

دکتر علیرضا صالحی

پژوهشگر:

صالح شاهرخی ساردو

آبان ماه ۱۳۹۲

پایان‌نامه‌ی حاضر حاصل پژوهش‌های نگارنده در دوره‌ی کارشناسی ارشد رشته‌ی توسعه‌ی روستایی است که در آبان ماه سال ۱۳۹۲ در دانشکده‌ی کشاورزی دانشگاه یاسوج به راهنمایی جناب آقای دکتر مهدی نوری پور و مشاوره‌ی جناب آقای دکتر مصطفی احمدوند و جناب آقای دکتر علیرضا صالحی از آن دفاع شده است و کلیه حقوق مادی و معنوی آن متعلق به دانشگاه یاسوج است.

ارزیابی و رتبه‌بندی مراکز دهستان‌های شهرستان جیرفت به لحاظ شاخص‌های کیفیت زندگی

به وسیله‌ی:

صالح شاه‌رخی ساردو

پایان‌نامه

ارائه شده به تحصیلات تکمیلی دانشگاه به عنوان بخشی از فعالیت‌های تحصیلی لازم برای اخذ درجه کارشناسی ارشد

توسعه‌ی روستایی

در تاریخ ۱۳۹۲/۸/۲۶ توسط هیأت داوران زیر بررسی و با درجه عالی به تصویب نهایی رسید.

امضاء	با مرتبه‌ی علمی استادیار	دکتر مهدی نوری پور	۱- استاد راهنما:
امضاء	با مرتبه‌ی علمی استادیار	دکتر مصطفی احمدوند	۲- استاد مشاور:
امضاء	با مرتبه‌ی علمی استادیار	دکتر علیرضا صالحی	۳- استاد مشاور:
امضاء	با مرتبه‌ی علمی استادیار	دکتر آیت اله کرمی	۴- استاد داور داخل گروه:
امضاء	با مرتبه‌ی علمی استادیار	دکتر مصطفی حقانی	۵- نماینده تحصیلات تکمیلی دانشگاه

آبان ماه ۱۳۹۲

تقدیم به: او که مهر آسمانی اش آرام بخش آلام زمینی ام است:

خدا

تقدیم بابوسه بردستان پدرم:

به او که نمی دانم از بزرگی اش بگویم یا مردانگی، سخاوت، سکوت، مهربانی و...

پدرم راه تمام زندگی است پدرم دنجوشی، همیشگی است

تقدیم به مادر عزیزتر از جانم:

دریای بی کران فداکاری و عشق، که وجودم برایش همه رنج بود و وجودش برایم همه مهر

"این دو فرشته ای که از خواسته هایشان گذشتند، سختی ها را به جان خریدند و خود را سپر برای مشکلات و ناملایمات کردند، تا حاصل دستان خسته شان رفرم و تقویت باشد"

تقدیم به یگانه خواهرم صبا... که وجودش شادی بخش و صفایش مایه آرامش من است

تقدیم به روح بلند برادرم صائب... کاش می ماندی برای همیشه؛ اما افسوس که تونستی و زندگی بی تو...

"مهربان فرشتگانی که بخلات ناب باور بودن، لذت و غرور دانستن، جسارت خواستن، عظمت رسیدن و

تمام تجربه های یکتا و زیبای زندگی ام، دیدن حضور سبز آنهاست"

سپاس‌گزاری

پروردگارا به درگاهت شکرگزارم که توانایی انجام این پژوهش را بر من ارزانی داشتی، الهی از ساحت مقدست خواستارم، تحصیل علم را بستری برای تحکیم پایه‌های ایمانم و وسیله‌ای جهت خدمت به مردم میهنم قرار دهی. الهی آمین. جهت ادای وظیفه و احترام، بر خود لازم می‌دانم از همه‌ی کسانی که به شیوه‌های مختلف در انجام این پژوهش مرا یاری نموده‌اند کمال تشکر و امتنان را داشته باشم و اذعان نمایم که بدون بذل توجه و مساعی آن‌ها، یقیناً انجام این کار، بسیار پرمشقت و طاقت فرسا می‌بود. امیدوارم خداوند این سروران را در پناه خویش مصون و موفق داشته و توفیق روز افزون در تمام زمینه‌ها نصیبشان فرماید.

خدا را بسی شاکرم که از روی کرم، پدر و مادری فداکار نصیبم ساخته تا در سایه درخت پر بار وجودشان بیاسایم و از ریشه آنها شاخ و برگ گیرم و از سایه وجودشان در راه کسب علم و دانش تلاش نمایم. والدینی که بودنشان تاج افتخاری است بر سرم و نامشان دلیلی است بر بودنم، چرا که این دو وجود، پس از پروردگار، مایه هستی‌ام بوده‌اند؛ دستم را گرفتند و راه رفتن را در این وادی زندگی پر از فراز و نشیب آموختند. آموزگارانی که برایم زندگی، بودن و انسان بودن را معنا کردند ... که هر چه آموختم در مکتب عشق شما آموختم و هر چه بکوشم قطره‌ای از دریای بی‌کران مهربانیتان را سپاس نتوانم بگویم. امروز هستی‌ام به امید شماسست و فردا کلید باغ بهشتم رضای شما، ره‌آوردی گران سنگ‌تر از این ارزان نداشتم تا به خاک پایتان نثار کنم، باشد که حاصل تلاشم، نسیم گونه، غبار خستگی‌تان را بزدايد.

با سپاس فراوان از استاد گرامی؛ با اخلاق و مهربانم، جناب آقای دکتر مهدی نوری‌پور در مقام استاد راهنما، که با راهنمایی‌های عالمانه، تدبیر بسیار عالی در امر راهنمایی و صبر، حوصله، اهتمام و اعتماد در مورد اینجانب، در مراحل انجام پایان‌نامه، بر غنای علمی پژوهش افزودند؛

با سپاس از اساتید گرانقدر جناب آقای دکتر مصطفی احمدوند و جناب آقای دکتر علیرضا صالحی در مقام استاد مشاور که پیوسته در مراحل مختلف پژوهش با راهنمایی‌های روشنگرانه انجام پژوهش را تسهیل نمودند؛ همچنین از اساتید محترم گروه، جناب آقای دکتر آیت‌اله کرمی و سرکار خانم دکتر مریم شریف‌زاده که در دوران تحصیل مرا از مشاوره‌ی علمی خود بهره‌مند ساختند، سپاس‌گزاری می‌کنم.

از زحمات بی‌شائبه‌ی همکلاسی‌ها و دوستان خوبم، مهندس فرزاد کریمی، مهندس یحیی تفضلی، مهندس علی‌اصغر داورپناه، مهندس سیدعلی عوض‌زاده، مهندس موسی محمودی‌برام، مهندس شهاب میرزایی، مهندس محمد سلامی، مهندس اسماعیل احمدی‌حق، مهندس علی‌اصغر احمدی‌کیش، مهندس محسن رضایی و برادر عزیزم مهندس زکریا محمدی ترمی، و خانم‌ها مهندس ساناز آرپناهی، مهندس رقیه صدیقی، مهندس راضیه نوروزی و مهندس زهرا توکلی تبار سپاس‌گزاری می‌کنم.

آخر از همه و نه کمتر از همه، سپاس عمیق خود را نثار همه‌ی کسانی که نشان در بی‌نشان جستند و کمر خدمت به روستانشینان بستند و از هیچ کوششی مبنی بر آبادانی روستاهای کشور دریغ ننموده‌اند و همچنین روستانشینان شهرستان جیرفت، می‌سازم و برای ایشان توفیق روز افزون مسئلت می‌نمایم و دعای خیرم را بدرقه‌ی راه تمام دوستان دوران تحصیلم می‌کنم و یاد و خاطره‌ی آنان را هرگز از ذهنم پاک نخواهم کرد. سپاس من اندک است و لطف‌تان بی‌دریغ، پیروز باشید در پناه یگانه‌ی جاوید.

آبان ماه ۱۳۹۲

صالح شاه‌رخی ساردو

نام خانوادگی: شاهرخی ساردو	نام: صالح
رشته و گرایش: توسعه روستایی/ توسعه کشاورزی	مقطع تحصیلی: کارشناسی ارشد
تاریخ دفاع: ۱۳۹۲/۸/۲۶	استاد راهنما: دکتر مهدی نوری پور

ارزیابی و رتبه‌بندی مراکز دهستان‌های شهرستان جیرفت به لحاظ شاخص‌های کیفیت زندگی

چکیده

موضوع کیفیت زندگی از آغاز دهه‌ی ۱۹۶۰ به بعد، وارد ادبیات نظری و مطبوعاتی توسعه شد و همچنین به یکی از موضوعات مورد علاقه در علوم اجتماعی تبدیل شده است. به‌طور کلی بررسی و ارزیابی کیفیت زندگی می‌تواند برای دستیابی به اهداف توسعه‌ی پایدار روستایی بسیار تعیین‌کننده و مهم باشد. فزون بر این، ارزیابی و رتبه‌بندی کیفیت زندگی مردمان یک منطقه‌ی خاص بر اساس وضعیت موجود آن منطقه می‌تواند به ارائه‌ی راهکارها و برنامه‌ریزی‌های مفیدتری جهت کاهش محرومیت آن منطقه بیانجامد و شرایط مناسب برای بروز توسعه را مهیا سازد. بر همین اساس، هدف مطالعه‌ی حاضر، ارزیابی و رتبه‌بندی مراکز دهستان‌های شهرستان جیرفت به لحاظ شاخص‌های کیفیت زندگی بود. جمعیت تعداد خانوارهای مراکز دهستان‌های مورد مطالعه ۴۲۴۳ خانوار بود و واحد تحلیل در این مطالعه، سرپرستان خانوارها بودند، که با استفاده از جدول نمونه‌گیری کرجسی و مورگان نمونه آماری پژوهش حاضر برابر ۳۵۰ خانوار تعیین شد. نمونه‌ها به‌صورت طبقه‌ای با انتساب متناسب و با لحاظ این‌که نمونه‌های مورد مطالعه در هیچ کدام از مراکز دهستان‌ها کمتر از ۳۰ نباشد، انتخاب شدند. ابزار جمع‌آوری داده‌ها پرسش‌نامه‌ای با سوالات انتها بسته و باز بود که شامل ۸ بخش بود. روایی ابزار تحقیق از طریق روایی صوری تایید گردید و برای تأیید پایایی پرسشنامه، مطالعه‌ی پیش‌آزمون انجام گرفت، که نتایج آماره‌ی آلفای کرونباخ برای شاخص‌های مختلف از (۰/۷۱) تا (۰/۸۹) برآورد شد. برای تجزیه و تحلیل داده‌ها، در بخش آماره‌های توصیفی از آماره‌هایی نظیر میانگین، انحراف معیار، ضریب تغییرات و همچنین برای توصیف و دسته‌بندی شاخص‌های مورد مطالعه، بر مبنای میانگین، انحراف معیار و فاصله انحراف از معیار میانگین (ISDM) و در بخش آماره‌های استنباطی از مقایسه میانگین‌ها، تحلیل واریانس یک‌طرفه و آزمون تعقیبی دانکن تحت نرم‌افزار SPSS20 استفاده شد. همچنین به‌منظور وزن‌دهی به شاخص‌های کیفیت زندگی از تکنیک آنتروپی استفاده شد و در قسمت بعد برای رتبه‌بندی و اولویت‌بندی دهستان‌های مورد مطالعه، از تکنیک (TOPSIS) استفاده شد. نتایج کلی نشان داد که در دامنه‌ی صفر تا یک، روستای "خاتون‌آباد" با درجه‌ی کیفیت زندگی (۰/۷۳۲) در رتبه اول و روستای "کریم‌آباد" با درجه‌ی (۰/۶۶۱) در رتبه‌ی دوم قرار دارند. فزون بر آن روستاهای "اسلام‌آباد" و "هلیل" با درجات (۰/۱۵۱ و ۰/۱۰۹) در رتبه‌های آخر قرار گرفته‌اند. سایر نتایج حاکی از آن بود که روستاهای

مورد مطالعه با میانگین درجه‌ی کیفیت زندگی (۰/۳۶۸) در وضعیت نامناسبی از لحاظ کیفیت کلی زندگی قرار دارند، اما با توجه به ضریب Ci^+ (فاصله‌ی روستاها از ایده‌آل مثبت)، روستاها در سه سطح از کیفیت زندگی تقسیم‌بندی شده‌اند، که در این میان روستاهای "خاتون‌آباد و کریم‌آباد" از لحاظ کیفیت زندگی در سطح بالایی قرار دارند و روستای "اسفندقه و دلفارد" از لحاظ کیفیت زندگی در سطح متوسط و روستاهای " هلیل، اسلام‌آباد، دولت‌آباد، سربیزن، رضوان، سقدر و گنج‌آباد" از لحاظ کیفیت زندگی در سطح پایینی قرار گرفتند. بر اساس یافته‌های این مطالعه، پیشنهاد می‌شود توجه بیشتری به ارتقای برخی شاخص‌های کیفیت زندگی مانند درآمد، امنیت اجتماعی، مسکن و تغذیه، به‌ویژه در مناطق کمتر توسعه یافته نظیر هلیل، اسلام‌آباد، دولت‌آباد، سربیزن، رضوان، سقدر و گنج‌آباد معطوف گردد. شرح بیشتر یافته‌ها در متن آمده است.

کلید واژگان: ارزیابی، رتبه‌بندی، کیفیت زندگی، توسعه‌ی روستایی، آنتروپی، تاپسیس، روستا، جیرفت.

فهرست مطالب

صفحه	عنوان
۱	فصل اول: مقدمه
۱-۱	۱- اهمیت موضوع
۲-۱	۲- بیان مسأله
۳-۱	۳- اهداف تحقیق
۱-۳-۱	۱-۳-۱- هدف کلی
۲-۳-۱	۲-۳-۱- اهداف اختصاصی
۴-۱	۴- محدوده‌های پژوهش
۱-۴-۱	۱-۴-۱- محدوده‌ی زمانی
۲-۴-۱	۲-۴-۱- محدوده‌ی مکانی
۳-۴-۱	۳-۴-۱- محدوده‌ی موضوعی
۵-۱	۵- کاربرد نتایج تحقیق
۱۰	فصل دوم: مبانی نظری و مرور پیشینه نگاشته‌ها
۱-۲	۱- مفاهیم و تعاریف کیفیت زندگی
۲-۲	۲- مدل‌های سنجش کیفیت زندگی
۳-۲	۳- مدل سنجش کیفیت زندگی در مناطق روستایی
۴-۲	۴- چارچوب سنجش کیفیت زندگی
۵-۲	۵- رویکردهای کیفیت زندگی
۱-۵-۲	۱-۵-۲- رویکردهای عاملیت‌گرا
۱-۱-۵-۲	۱-۱-۵-۲- رویکرد مطلوبیت‌گرایی
۲-۱-۵-۲	۲-۱-۵-۲- رویکرد ارزش‌های عام
۳-۱-۵-۲	۳-۱-۵-۲- رویکرد نیاز محور
۱-۳-۱-۵-۲	۱-۳-۱-۵-۲- رویکرد نیازهای اساسی
۲-۳-۱-۵-۲	۲-۳-۱-۵-۲- رویکرد توسعه‌ی انسانی
۳-۳-۱-۵-۲	۳-۳-۱-۵-۲- رویکرد نیازهای انسانی
۴-۱-۵-۲	۴-۱-۵-۲- رویکرد قابلیت‌ی
۲-۵-۲	۲-۵-۲- رویکردهای ساختارگرا
۱-۲-۵-۲	۱-۲-۵-۲- رویکرد دیالکتیک-دموکراتیک برنارد
۲-۲-۵-۲	۲-۲-۵-۲- رویکرد کیفیت فراگیر زندگی برگر اشمیت و نول
۳-۲-۵-۲	۳-۲-۵-۲- رویکرد کیفیت اجتماعی
۶-۲	۶- شاخص‌های کیفیت زندگی
۱-۶-۲	۱-۶-۲- شاخص تولید ناخالص داخلی
۲-۶-۲	۲-۶-۲- شاخص پیشرفت اصلی

۴۴	۳-۶-۲- شاخص سلامت اجتماعی
۴۴	۴-۶-۲- شاخص توسعه انسانی
۴۵	۱-۴-۶-۲- شاخص توسعه جنسیتی
۴۵	۲-۴-۶-۲- شاخص توانمند سازی جنسیتی
۴۵	۳-۴-۶-۲- شاخص فقر انسانی
۴۶	۷-۲- مطالعات میدانی در زمینه‌ی کیفیت زندگی
۴۶	۱-۷-۲- رویکرد اسکاندیناوی
۴۶	۲-۷-۲- رویکرد آمریکایی
۴۶	۳-۷-۲- رویکرد آلمانی
۶۰	۸-۲- چارچوب نظری و مدل تحلیلی تحقیق
۶۲	فصل سوم: مواد و روش‌ها
۶۲	۱-۳- مقدمه
۶۲	۲-۳- معرفی منطقه مورد مطالعه
۶۲	۱-۲-۳- حدود و موقعیت جغرافیایی شهرستان جیرفت
۶۳	۳-۳- روش تحقیق
۶۳	۱-۳-۳- فرآیند تعیین شاخص‌های مورد مطالعه
۶۳	۲-۳-۳- پرسش‌های پژوهش
۶۴	۳-۳-۳- جامعه‌ی آماری و روش نمونه‌گیری
۶۶	۴-۳-۳- ابزار گردآوری اطلاعات
۶۶	۴-۳-۴- روایی و پایایی پرسشنامه‌ها
۶۶	۱-۴-۳- روایی پرسشنامه‌ها
۶۷	۲-۴-۳- پایایی پرسشنامه‌ها
۶۷	۵-۳- تعاریف مفهومی و عملیاتی متغیرهای پژوهش
۶۷	۱-۵-۳- متغیرهای اصلی پژوهش
۶۹	۲-۵-۳- متغیرهای زمینه‌ای مورد مطالعه
۷۰	۶-۳- تجزیه و تحلیل داده‌ها
۷۰	۱-۶-۳- آمارهای توصیفی
۷۰	۲-۶-۳- آمارهای استنباطی
۷۱	۱-۲-۶-۳- مراحل تاپسیس
۷۵	فصل چهارم: یافته‌ها و بحث
۷۵	۱-۴- ویژگی‌های فردی نمونه‌های مورد مطالعه
۷۶	۲-۴- وضعیت شناسی شاخص‌های کیفیت زندگی
۷۶	۱-۲-۴- کیفیت زندگی منطقه‌ی مورد مطالعه به‌لحاظ شاخص موقعیت و پایگاه اجتماعی
۷۸	۲-۲-۴- کیفیت زندگی منطقه‌ی مورد مطالعه به‌لحاظ شاخص امنیت اجتماعی
۸۱	۳-۲-۴- کیفیت زندگی منطقه‌ی مورد مطالعه از دیدگاه شاخص مسکن
۸۱	۱-۳-۲-۴- کیفیت زندگی منطقه‌ی مورد مطالعه به‌لحاظ زیر شاخص کیفیت و کمیت مسکن
۸۴	۲-۳-۲-۴- کیفیت زندگی منطقه‌ی مورد مطالعه به‌لحاظ زیر شاخص جزئیات و امکانات ضروری مسکن
۸۵	۳-۳-۲-۴- کیفیت زندگی منطقه‌ی مورد مطالعه از دیدگاه شاخص کل مسکن
۸۷	۴-۲-۴- کیفیت زندگی منطقه‌ی مورد مطالعه از دیدگاه شاخص درآمد

- ۹۰-۲-۵- کیفیت زندگی منطقه‌ی مورد مطالعه به‌لحاظ شاخص دارایی‌ها ۹۰
- ۹۰-۲-۵-۱- کیفیت زندگی منطقه‌ی مورد مطالعه به‌لحاظ زیر شاخص ابزارآلات و ماشین‌آلات کشاورزی ۹۰
- ۹۲-۲-۵-۲- کیفیت زندگی منطقه‌ی مورد مطالعه به‌لحاظ زیر شاخص وسایل نقلیه ۹۲
- ۹۴-۲-۵-۳- شناسایی زندگی منطقه‌ی مورد مطالعه به‌لحاظ زیر شاخص وسایل ضروری زندگی ۹۴
- ۹۵-۲-۵-۴- کیفیت زندگی منطقه‌ی مورد مطالعه به‌لحاظ زیر شاخص اراضی تحت مالکیت ۹۵
- ۹۶-۲-۵-۵- کیفیت زندگی منطقه‌ی مورد مطالعه به‌لحاظ زیر شاخص تعداد دام ۹۶
- ۹۸-۲-۵-۶- کیفیت زندگی منطقه‌ی مورد مطالعه از دیدگاه شاخص دارایی کل ۹۸
- ۱۰۰-۲-۶- کیفیت زندگی منطقه‌ی مورد مطالعه از دیدگاه شاخص سرانه‌ی پوشاک ۱۰۰
- ۱۰۲-۲-۷- کیفیت زندگی منطقه‌ی مورد مطالعه از دیدگاه شاخص سرانه‌ی تغذیه ۱۰۲
- ۱۰۵-۲-۸- کیفیت زندگی منطقه‌ی مورد مطالعه به‌لحاظ ذهنی (رضایتمندی از کیفیت زندگی) ۱۰۵
- ۳-۴- سنجش کیفیت کلی زندگی در مناطق روستایی مورد مطالعه و رتبه‌بندی آن‌ها به‌لحاظ شاخص‌های مورد مطالعه (کاربرد تکنیک تاپسیس- آنتروپی)..... ۱۰۷
- ۱۰۷-۳-۱- یافته‌های مرحله‌ی اول تاپسیس: تشکیل ماتریس داده‌ها براساس n گزیدار و k شاخص ۱۰۷
- ۱۰۸-۳-۲- یافته‌های مرحله‌ی دوم تاپسیس: استاندارد نمودن داده‌ها (بی‌مقیاس نمودن مقادیر) ۱۰۸
- ۱۰۹-۳-۳- یافته‌های مرحله‌ی سوم تاپسیس: تعیین وزن هر یک از شاخص‌ها (W_j) ۱۰۹
- ۱۰۹-۳-۴- یافته‌های مرحله‌ی چهارم تاپسیس: (تشکیل ماتریس موزون و استاندارد) ۱۰۹
- ۱۱۰-۳-۵- یافته‌های مرحله‌ی پنجم تاپسیس: (تعیین گزیدارهای ایده‌آل مثبت و منفی) ۱۱۰
- ۱۱۰-۳-۶- یافته‌های مرحله‌ی ششم تاپسیس: محاسبه اندازه‌ی جدایی (فاصله) ۱۱۰
- ۱۱۱-۳-۷- یافته‌های مرحله‌ی هفتم تاپسیس: رتبه‌بندی گزیدارها (روستاهای مورد مطالعه) براساس میزان C_i^+ ۱۱۱
- ۱۱۲-۴- وضعیت شناسی روستاهای مورد مطالعه از لحاظ کیفیت کلی زندگی ۱۱۲
- ۱۱۴- فصل پنجم: نتیجه‌گیری و پیشنهادها ۱۱۴**
- ۱۱۴-۱- نتیجه‌گیری ۱۱۴
- ۱۱۹-۲- پیشنهادها ۱۱۹
- ۱۲۱- منابع مورد استفاده ۱۲۱

فهرست جدول‌ها

عنوان	صفحه
فصل دوم	
جدول ۱-۲- تعاریف مختلف از واژه کیفیت زندگی	۱۵
جدول ۲-۲- فهرست نیازهای انسانی و توصیف‌گرهای مختلف برای سنجش کیفیت زندگی در نواحی روستایی	۲۵
جدول ۳-۲- کیفیت زندگی و تغییر اجتماعی در دو سطح فردی و اجتماعی	۳۷
جدول ۴-۲- ویژگی‌های راهبردی و مفاهیم اصلی رویکردهای کیفیت زندگی	۴۱
جدول ۵-۲- شاخص‌های جامعه‌شناختی کیفیت زندگی	۵۹
فصل سوم	
جدول ۱-۳- مراکز دهستان‌های مورد مطالعه	۶۵
جدول ۲-۳- نتایج حاصل از آزمون آلفای کرونباخ	۶۷
جدول ۳-۳- تعاریف مفهومی و عملیاتی متغیرهای مورد پژوهش	۶۸
فصل چهارم	
جدول ۱-۴- توزیع فراوانی پاسخگویان بر حسب ویژگی‌های فردی	۷۶
جدول ۲-۴- توزیع فراوانی افراد بر حسب موقعیت و پایگاه اجتماعی	۷۷
جدول ۳-۴- رتبه‌بندی مناطق روستایی از لحاظ شاخص موقعیت و پایگاه اجتماعی	۷۷
جدول ۴-۴- مقایسه‌ی میانگین شاخص موقعیت و پایگاه اجتماعی در بین خانوارهای مورد مطالعه	۷۸
جدول ۵-۴- توزیع فراوانی افراد بر حسب شاخص امنیت اجتماعی	۷۹
جدول ۶-۴- رتبه‌بندی روستاهای مورد مطالعه از لحاظ شاخص امنیت اجتماعی	۸۰
جدول ۷-۴- طبقه‌بندی روستاها بر اساس شاخص امنیت اجتماعی با استفاده از آزمون دانکن	۸۱
جدول ۸-۴- جنس مسکن و امتیازات محاسبه شده	۸۲
جدول ۹-۴- رتبه‌بندی مناطق روستایی از لحاظ زیر شاخص کیفیت و کمیت مسکن	۸۳
جدول ۱۰-۴- مقایسه‌ی میانگین زیر شاخص کیفیت و کمیت مسکن در بین روستاهای مورد مطالعه	۸۳
جدول ۱۱-۴- نحوه‌ی شاخص سازی جزئیات و امکانات ضروری مسکن	۸۴
جدول ۱۲-۴- رتبه‌بندی روستاهای مورد مطالعه به لحاظ زیر شاخص، جزئیات و امکانات ضروری مسکن	۸۴
جدول ۱۳-۴- مقایسه‌ی میانگین زیر شاخص جزئیات و امکانات مسکن در بین روستاهای مورد مطالعه	۸۵
جدول ۱۴-۴- رتبه‌بندی مناطق روستایی مورد مطالعه از لحاظ شاخص کل مسکن	۸۶
جدول ۱۵-۴- مقایسه‌ی میانگین شاخص کل مسکن در بین روستاهای مورد مطالعه	۸۷
جدول ۱۶-۴- توزیع درآمد افراد مورد مطالعه (بر حسب میلیون تومان)	۸۷
جدول ۱۷-۴- دسته‌بندی شاخص درآمد افراد مورد مطالعه (بر حسب میلیون تومان)	۸۸
جدول ۱۸-۴- رتبه‌بندی مناطق روستایی مورد مطالعه از لحاظ شاخص نهایی درآمد (تومان)	۸۹
جدول ۱۹-۴- مقایسه‌ی میانگین شاخص نهایی درآمد در بین روستاهای مورد مطالعه	۹۰
جدول ۲۰-۴- نحوه شاخص سازی ابزارآلات و ماشین‌آلات کشاورزی	۹۰
جدول ۲۱-۴- رتبه‌بندی مناطق روستایی از لحاظ زیر شاخص ماشین‌آلات کشاورزی	۹۱
جدول ۲۲-۴- مقایسه‌ی میانگین زیر شاخص ماشین‌آلات کشاورزی در بین روستاهای مورد مطالعه	۹۲
جدول ۲۳-۴- نحوه شاخص سازی وسایل نقلیه	۹۳

- جدول ۴-۲۴- رتبه‌بندی مناطق روستایی مورد مطالعه از لحاظ زیر شاخص وسایل نقلیه ۹۳
- جدول ۴-۲۵- مقایسه‌ی میانگین زیر شاخص دسترسی به وسیله نقلیه در بین روستاهای مورد مطالعه ۹۴
- جدول ۴-۲۶- نحوه شاخص سازی وسایل ضروری زندگی ۹۴
- جدول ۴-۲۷- توزیع فراوانی دسترسی به وسایل ضروری زندگی ۹۵
- جدول ۴-۲۸- رتبه‌بندی مناطق روستایی از لحاظ زیر شاخص اراضی تحت مالکیت ۹۵
- جدول ۴-۲۹- مقایسه‌ی میانگین زیر شاخص اراضی تحت مالکیت در بین روستاهای مورد مطالعه ۹۶
- جدول ۴-۳۰- توزیع فراوانی زیر شاخص دام (رأس) بر حسب واحد دامی ۹۷
- جدول ۴-۳۱- رتبه‌بندی مناطق روستایی از لحاظ زیر شاخص تعداد دام ۹۷
- جدول ۴-۳۲- مقایسه‌ی میانگین زیر شاخص تعداد دام در بین روستاهای مورد مطالعه ۹۸
- جدول ۴-۳۳- میانگین استاندارد شده هر یک از زیر شاخص‌های بخش دارایی ۹۹
- جدول ۴-۳۴- رتبه‌بندی مناطق روستایی از لحاظ شاخص دارایی کل ۹۹
- جدول ۴-۳۵- مقایسه‌ی میانگین شاخص نهایی دارایی در بین روستاهای مورد مطالعه ۱۰۰
- جدول ۴-۳۶- نحوه شاخص سازی سرانه پوشاک ۱۰۰
- جدول ۴-۳۷- توزیع فراوانی سرانه پوشاک ۱۰۱
- جدول ۴-۳۸- رتبه‌بندی مناطق روستایی از لحاظ شاخص سرانه‌ی پوشاک ۱۰۱
- جدول ۴-۳۹- مقایسه میانگین شاخص سرانه پوشاک در روستاهای مورد مطالعه (تومان) ۱۰۲
- جدول ۴-۴۰- ارزش تغذیه‌ای هر صد گرم گروه‌های غذایی مختلف بر حسب کالری ۱۰۳
- جدول ۴-۴۱- رتبه‌بندی مناطق روستایی از لحاظ شاخص مصرف کالری فرد در طول روز (بر حسب گرم) ۱۰۳
- جدول ۴-۴۲- مقایسه‌ی میانگین شاخص مصرف کالری در طول روز در بین روستاهای مورد مطالعه ۱۰۴
- جدول ۴-۴۳- توزیع فراوانی افراد بر حسب میزان رضایت از شاخص‌های کیفیت زندگی ۱۰۵
- جدول ۴-۴۴- دسته‌بندی شاخص رضایت از کیفیت زندگی خانوارهای مورد مطالعه ۱۰۵
- جدول ۴-۴۵- رتبه‌بندی مناطق روستایی از لحاظ شاخص رضایت از کیفیت زندگی ۱۰۶
- جدول ۴-۴۶- مقایسه‌ی میانگین شاخص رضایت از کیفیت زندگی در بین روستاهای مورد مطالعه ۱۰۷
- جدول ۴-۴۷- تشکیل ماتریس داده‌ها (ماتریس تصمیم مکانی) ۱۰۸
- جدول ۴-۴۸- تشکیل ماتریس استاندارد داده‌ها ۱۰۸
- جدول ۴-۴۹- محاسبه‌ی مقادیر و کمیات روش آنتروپی و وزن شاخص‌ها ۱۰۹
- جدول ۴-۵۰- ماتریس موزون و استاندارد شده در روش تاپسیس ۱۱۰
- جدول ۴-۵۱- تعیین ایده‌آل‌های مثبت و منفی در روش تاپسیس ۱۱۰
- جدول ۴-۵۲- معیار فاصله‌ای برای آلترناتیوهای حداقل و حداکثر ۱۱۱
- جدول ۴-۵۳- رتبه‌بندی روستاها بر اساس ضریب C_i^+ (نتایج کلی حاصل از تاپسیس) ۱۱۲
- جدول ۴-۵۴- وضعیت مناطق روستایی از لحاظ کیفیت زندگی در سطوح مختلف ۱۱۳

فهرست شکل‌ها

صفحه	عنوان
فصل دوم	
۱۴	شکل ۱-۲- مهم‌ترین شاخص‌های کیفیت زندگی
۱۷	شکل ۲-۲- تعیین کننده‌های مستقیم و غیرمستقیم موثر بر کیفیت زندگی
۱۸	شکل ۳-۲- ساده‌ترین مدل ساختاری کیفیت
۱۹	شکل ۴-۲- مدل رضایتمندی از زندگی
۱۹	شکل ۵-۲- فاکتورهای مؤثر در کیفیت زندگی اجتماع
۲۰	شکل ۶-۲- ابعاد اساسی کیفیت زندگی شهری
۲۱	شکل ۷-۲- مدل تلفیقی کیفیت زندگی
۲۲	شکل ۸-۲- مدل ساختار پنج بُعدی در تحقیق کیفیت زندگی برای سطوح مختلف
۲۲	شکل ۹-۲- عناصر اساسی کیفیت زندگی
۲۳	شکل ۱۰-۲- نمونه‌ای از کاربرد رویکرد عملی در برنامه‌ریزی
۲۵	شکل ۱۱-۲- مدل پیشنهادی برای سنجش کیفیت زندگی در نواحی روستایی
۳۲	شکل ۱۲-۲- نیازهای انسانی و چگونگی رسیدن به اهداف
۳۵	شکل ۱۳-۲- مدل دیالکتیک دموکراتیک برنارد
۴۰	شکل ۱۴-۲- عناصر چهارگانه کیفیت اجتماعی
۶۱	شکل ۱۵-۲- چارچوب نظری پژوهش
فصل سوم	
۶۵	شکل ۱-۳- موقعیت و پراکندگی مراکز دهستان‌های مورد مطالعه
فصل چهارم	
۱۱۲	شکل ۱-۴- مقایسه کیفیت زندگی روستاهای مورد مطالعه

فصل اول

مقدمه

۱-۱- اهمیت موضوع

جامعه بشری پس از تجارب خود از رویکرد برنامه‌ریزی عقلانی، به نوعی بازنگری و بازاندیشی در اقدامات خود روی آورده که موجبات تجدید نظر در باورها و شیوه‌های پیشین شده و پدید آمدن گرایش‌های تازه‌ای را در عرصه برنامه‌ریزی روستایی و شهری فراهم آورده است. یکی از گرایش‌های تازه و نو که تأثیر شگرفی در فرآیند تحول دیدگاه‌ها و روش‌های برنامه‌ریزی در نیمه دوم قرن بیستم داشته، نظریه‌های اجتماعی و کیفی توسعه است که در قالب مفاهیمی همچون کیفیت زندگی، رفاه اجتماعی نمود عینی یافته است. این مفاهیم مورد توجه مجامع علمی و تحقیقاتی جهان قرار گرفت، به گونه‌ای که کنگره‌ها و همایش‌های بین‌المللی مختلفی با عنوان توسعه پایدار روستایی برگزار و به تصویب جهانی رسید. نتیجه و حاصل برگزاری چنین همایش‌هایی در عرصه جهانی، رواج مفاهیم و کاربرد شاخص‌های اجتماعی و کیفی در فرآیند برنامه‌ریزی برای مناطق شهری و روستایی بوده است، به طوری که برنامه‌ریزی را به جستجوی شاخص‌ها و معیارهای جدید برای ارتقای کیفیت زندگی سوق داده است. به طور کلی می‌توان گفت که با توجه به تحولات و دگرگونی‌های فوق، نظریه‌های اجتماعی و کیفی نظیر کیفیت زندگی، رفاه اجتماعی و سرمایه اجتماعی در دو، سه دهه اخیر اهمیت بیشتری در برنامه‌ریزی پیدا کرده‌اند که بیشتر به اهداف نهایی برنامه‌ریزی و نقش مردم مربوط می‌شود (کوکبی و همکاران، ۱۳۸۴).

از دهه ۱۹۳۰، محققان با روش‌های متنوع کیفیت زندگی را مطالعه کرده‌اند. آنان کوشیده‌اند تا اجزاء و عناصر کیفیت زندگی را معین نمایند و مناطق جغرافیایی مانند شهرها، ایالات و ملت‌ها را به وسیله شاخص‌های کیفیت زندگی که آنها گسترش دادند مقایسه کنند. فزون بر محققان، سازمان‌های بین‌المللی مانند سازمان ملل متحد^۱ شاخص‌های تعریف شده خودشان را برای کیفیت زندگی توسعه دادند. دلیل مهم برای چنین توجهی به مفهوم کیفیت زندگی در سؤال برای تخصیص

موثر منابع محدود و کمیاب نهفته است. با توجه به منابع معین، سیاست‌گذاران می‌بایست بهینه‌ترین راه را برای توزیع آنها در راستای نیازها و اولویت‌های مردم بیابند. این امر می‌تواند به وسیله کاربرد نتایج تحقیقات مرتبط به‌عنوان ورودی در فرآیند تصمیم‌سازی و سیاست‌گذاری تحقق یابد. به بیان دیگر، چنین تحقیقاتی وسیله و ابزار تولید توصیه‌های سیاستی مناسب برای مسئولان است. این توصیه‌ها و نظریه‌ها جزء با اهمیت و تعیین کننده‌ای برای سیاست‌گذاران هستند (لطفی، ۱۳۸۸). در نتیجه‌ی همگرایی (جهانی‌سازی و منطقه‌ای‌سازی)، مرزهای فیزیکی و اقتصادی میان ملت‌ها از بین می‌رود. شرکت‌های چند ملیتی نقش آفرین نظام اقتصادی جهان می‌شوند و شهرها، به جای کشورها، اجزای سازنده این نظام جهانی را تشکیل می‌دهند. بنابراین، شهرها می‌بایست واجد شرایط زیادی شوند تا سرمایه‌ها را از شرکت‌های چند ملیتی به خود جلب کنند. آنها مجبورند زیرساخت‌ها، ارتباطات، حمل و نقل، نظام‌های قانونی، امنیت، پرسنل خوب آموزش دیده و یک اساس و زمینه تکنولوژیکی با کیفیت، جهت فراهم شدن ارتباط و واسطه لازم برای رشد اقتصادی ارائه کنند. این امر به نوبه‌ی خود، منجر به افزایشی قابل توجه در استانداردهای مسکونی زندگی خواهد شد (لطفی، ۱۳۸۸).

موضوع کیفیت زندگی از آغاز دهه‌ی ۱۹۶۰ به بعد، وارد ادبیات نظری و مطبوعاتی توسعه شد و همچنین به یکی از موضوعات مورد علاقه علوم اجتماعی تبدیل شد و مبنای تمایز و دسته‌بندی‌های نوین کشورها در سال‌های اخیر نیز شده است (عنبری، ۱۳۸۸). شاخص‌های توسعه انسانی، استانداردهای زندگی و مصرف، در سه دهه‌ی اخیر تحولی در ادبیات توسعه از حیث اهداف و چشم‌انداز به وجود آورده‌اند و همگی به نوعی با موضوع کیفیت زندگی مرتبط هستند. به‌تازگی نیز برخی از شاخص‌های کیفی و انسانی‌تر توسعه نظیر خوشبختی، آزادی، رضایت از زندگی و احساس امنیت مورد تأکید قرار گرفته‌اند. در تعامل نزدیک با این شاخص‌ها از متغیرهای دیگری مانند سبک زندگی، سلامتی و بهداشت، سطح تحصیلات، قدرت خرید و طول عمر به عنوان عوامل مؤثر بر این شاخص‌ها یاد می‌شود که همگی در زیر مجموعه‌ی شاخص‌های کلان کیفیت زندگی قابل طرح هستند (عنبری، ۱۳۸۸). در علوم مختلف بنابر ابعاد و ماهیت متفاوت این واژه تعابیر متفاوتی برای کیفیت زندگی به کار رفته است. به عنوان مثال اقتصاددانان مفهوم مطلوبیت را به جای کیفیت زندگی به کار می‌گیرند و یا روان‌شناسان از اصطلاح رضایت‌مندی یا شادکامی استفاده می‌کنند (افتخاری و همکاران، ۱۳۹۰). هر چند که ارتقای کیفیت زندگی در مقیاس‌های فردی و اجتماعی از دیرباز مورد توجه برنامه‌ریزان بوده است، اما در دهه‌های اخیر با اولویت یافتن اهداف اجتماعی و تدوین آنها در قالب برنامه‌های توسعه به تدریج نگرش انسانی و جامعه‌شناختی درباره کیفیت زندگی در برنامه‌ریزی‌ها و سیاست‌گذاری‌های کلان کشورهای پیشرفته راه یافته است (همان منبع). حیطة مربوط به کیفیت زندگی و سنجش آن چه بسا در هیچ زمانی به اندازه امروز وسیع نبوده است. در سه دهه‌ی گذشته تلاش‌های زیادی برای اندازه‌گیری کیفیت زندگی در نقاط مختلف دنیا صورت گرفته و محققان مختلف یا آژانس‌های دولتی، رسانه‌های گروهی و سایر سازمان‌ها و نهادهای بین‌المللی شاخص‌های گوناگونی را مطرح و یا پیشنهاد کرده‌اند، اما چنین به نظر می‌رسد که معایب و مزایای هر یک از این شاخص‌ها با روش معینی ارزیابی نشده است (پور طاهری و همکاران، ۱۳۸۹). جغرافی‌دانان و برنامه‌ریزان، محیط‌ها و مکان‌های مطلوب

و دارای کیفیت مطلوب را همچون، روستاهای سالم، خانه‌های سالم و زیست‌بوم‌های روستایی را مورد توجه قرار می‌دهند. ولی وجه مشترک این دیدگاه‌ها را می‌توان چنین بیان کرد که کیفیت زندگی به عنوان اصطلاحی کلی، مفهومی برای نشان دادن چگونگی برآورده شدن نیازهای انسانی و نیز معیاری برای ادراک رضایت یا نارضایتی افراد و گروه‌ها از ابعاد مختلف زندگی در سکونتگاه‌هاست (افتخاری و همکاران، ۱۳۹۰). داشتن کیفیت زندگی مطلوب همواره آرزوی بشر بوده و هست، در ابتدا این آرزو به بهبود وضعیت ظاهری افراد از قبیل میزان درآمد، تحصیلات، سلامت جسمی و مسکن محدود بود ولی اکنون به طیف‌های وسیعی از جمله متغیرهای کیفی و ذهنی توجه می‌شود (حیدری، ۱۳۹۰). در سال‌های اخیر مطالعات پیرامون کیفیت زندگی به طور عمده بر ماهیت شهری تمرکز کرده و بحث روی کیفیت زندگی شهری در میان تحقیقات و مطالعات تجربی رواج یافته است و تحقیق بر روی کیفیت زندگی روستاییان کمتر مورد توجه قرار گرفته است. بدون شک تمایل جمعیت در سرتاسر جهان برای تمرکز یافتن در شهرها، یکی از دلایل اصلی تقویت این جریان مستقل در تحقیقات بر کیفیت زندگی می‌باشد (لطفی، ۱۳۸۸). کیفیت زندگی در مناطق روستایی به عوامل زیادی از جمله اشتغال، درآمد مناسب، دسترسی به خدماتی مانند آموزش و بهداشت، سلامت محیط طبیعی، امنیت و انجمن‌های قوی وابسته است. هر چند، کیفیت زندگی مردم در مکان‌های شهری نیز بدین عوامل وابسته است. اما چالش‌های مربوط به رفاه و زندگی بهتر در این‌گونه نواحی با مناطق روستایی بسیار تفاوت دارد. به طوری که عواملی مثل مقیاس کوچک و تراکم کم سکونت‌گاه‌های روستایی، کاهش اشتغال و درآمد در بخش کشاورزی، فاصله زیاد و پراکنده بودن روستاها و همچنین انزوای جغرافیایی آنها، راه‌های ارتباطی و شبکه حمل و نقل نامناسب و ناکارآمد، اجرای سیاست‌های لازم برای بهبود کیفیت زندگی روستایی را پیچیده‌تر کرده است (حیدری، ۱۳۹۰).

اگر چه در برنامه‌های توسعه قبل از انقلاب نیز به گونه‌هایی مختلف هر چند ناچیز به کیفیت زندگی توجه شد، اما پس از پیروزی انقلاب شکوهمند اسلامی است که با تشکیل نهادهایی چون بنیاد مسکن انقلاب اسلامی، جهاد سازندگی، شوراهای اسلامی، کمیته امداد امام خمینی (ره)، مشاع‌های روستایی، خانه همیار و طرح شهید رجایی تلاش گردید که به بهزیستی و بهبود وضعیت اجتماعی، اقتصادی و بهداشتی روستاییان کمک گردد و کیفیت زندگی در نواحی روستایی افزایش یابد (ازکیا و غفاری، ۱۳۸۸).

در بررسی‌های مربوط به کیفیت زندگی این سؤال مطرح است که چه کسی، چه چیزی را در کجا به دست می‌آورد؟ اگر چه مشاهده‌ی این‌که مردم در مکان‌های مختلف به اشکال متفاوتی زندگی می‌کنند، لزوماً اشارات ضمنی اخلاقی به همراه ندارد، اما قضاوت در مورد کیفیت زندگی ناگزیر پرسش‌هایی را در مورد مفاهیم خوب یا بد، بهتر یا بدتر مطرح می‌کند و با گذار از کنجکاوی جغرافیایی سنتی در خصوص تفاوت‌های ناحیه‌ای و رفتن به سوی مباحث مربوط به نابرابری، وارد وادی اخلاقیات می‌شود (جاجرمی و کلت، ۱۳۸۵). بهبود کیفیت زندگی در یک مکان خاص و یا برای اشخاص و گروه‌های خاص همواره کانون اصلی توجه برنامه‌ریزان بوده است. در واقع بهبود کیفیت زندگی در هر جامعه‌ای، یکی از مهم‌ترین اهداف سیاست‌های عمومی آن جامعه می‌باشد. اندیشمندان برنامه‌ریزی نیز اعتقاد دارند، برنامه‌ریزی‌ها باید همسو با بهبود کیفیت زندگی باشند. از طرف دیگر،

بهبود کیفیت زندگی می‌تواند زمینه‌های دیگر توسعه مانند توسعه اجتماعی، اقتصادی و کالبدی را به همراه داشته باشد. در این راستا، مناطق روستایی از فضاهای نیازمند مطالعات مرتبط با کیفیت زندگی محسوب می‌شوند. این مطالعات باید زمینه‌های مرتبط با کیفیت زندگی روستایی، کاهش محرومیت جغرافیایی و دسترسی به نیازهای اساسی زندگی را در بر گیرد (قالیباف و همکاران، ۱۳۸۸).

در دنیای امروز، کیفیت زندگی در مناطق روستایی وابستگی بیشتری به کیفیت مکان پیدا کرده و به عوامل اقلیمی، مراتع و مزارع یا به عبارتی دیگر به منابع طبیعی وابسته است (پارکر و مور^۱، ۲۰۰۵). در همین راستا، با توجه به محل قرارگیری سکونتگاه‌های روستایی انتظارات و نگرش‌های ساکنین از شاخص‌های کیفیت زندگی متفاوت است. به طور کلی قرار گرفتن در مناطق حاشیه‌ای، کیفیت پایین زندگی و مشکلات مرتبط با آن را به وجود می‌آورد، همچنین کیفیت زندگی در مناطق روستایی مشکلات دیگری مانند ضعف منابع درآمدی، فقدان وسایل نقلیه خصوصی و وسایل نقلیه عمومی، نبود فرصت‌های شغلی مناسب، مشکلات و آسیب‌های ناشی از نابرابری‌های اجتماعی، تغذیه نامناسب و مسکن ناپایدار را در بر می‌گیرد (قالیباف و همکاران، ۱۳۸۸).

آنچه پیشینه تحقیقات نشان می‌دهد این است که از ابتدای دهه ۶۰ میلادی مفهوم کیفیت زندگی در کشورهای اروپایی رواج یافت. در برخی از جوامع پیشرفته این واژه همراه و گاهی مترادف با واژه‌های دیگری مانند، بهزیستی همگانی، رفاه اجتماعی، تأمین اجتماعی و مانند آن به کار گرفته می‌شد (حاج یوسفی، ۱۳۸۱). کیفیت زندگی مفهومی است که برای ترسیم توسعه رفاه جامعه بکار می‌رود. بنابراین، می‌توان گفت که کیفیت زندگی منعکس کننده شرایط زندگی و رفاه افراد است. در طی ۳۰ سال گذشته، کیفیت زندگی به مثابه یک هدف اصلی توسعه جامعه بر سیاست‌گذاری‌های بسیاری از کشورها تأثیرگذار بوده است (ماجدی و لهسایی‌زاده، ۱۳۸۵). در بحث‌های مربوط به کیفیت زندگی تنها زیستن مهم نیست، بلکه کیفیت آن دارای اهمیت است، نگرانی از کیفیت زندگی، یکی از مشخصه‌های جامعه معاصر است (پسیون^۲، ۲۰۰۳). مطالعه کیفیت زندگی بررسی عوامل مؤثر در احساس خوب داشتن، مفهوم زندگی و شادی‌های مردم می‌باشد، در واقع کیفیت زندگی ترویج و توسعه مفاهیم کیفیت محیط زندگی مردم است تا بهترین شیوه‌های زیستی برای آنها فراهم شود. لذا، هدف نهایی مطالعه کیفیت زندگی و کاربرد متعاقب آن برای این است که مردم قادر به داشتن یک زندگی با کیفیت بالا باشند، به طوری که این زندگی هم هدفمند و هم لذت‌بخش باشد (پسیون، ۲۰۰۳). شناخت، اندازه‌گیری و بهبود کیفیت زندگی مورد توجه تعداد زیادی از رشته‌ها، از جمله جامعه‌شناسی، روان‌شناسی، اقتصاد، علوم محیطی، جغرافیا، پزشکی و غیره، است. کیفیت زندگی از دهه ۱۹۶۰ به یکی از موضوعات مورد علاقه علوم اجتماعی تبدیل شد، زیرا در این دهه مشخص شد که رشد و توسعه اقتصادی لزوماً منجر به بهبود زندگی مردم یک کشور نمی‌شود (داس^۳، ۲۰۰۸). مطالعات علمی نشان دادند که رابطه بین پیشرفت اقتصادی و کیفیت زندگی یک رابطه خطی نیست، بلکه حرکت این دو با یکدیگر تنها تا نقطه‌ای همسو است که حداقل شرایط مطلوب مادی برای زیست انسان فراهم شده باشد و از این نقطه به بعد دیگر نمی‌توان انتظار داشت که تأمین نیازهای اقتصادی

1- Parker and Moor

2- Pacione

3- Das

به بهبود کیفیت زندگی کمک کند، زیرا انسان موجودی چندوجهی و پیچیده است و با منطق اقتصادی نمی‌توان بسیاری از رفتارهای او را تبیین کرد (رضوانی و منصوریان، ۱۳۸۶). در دهه شصت میلادی، عموم مردم به طور فزاینده‌ای از هزینه‌های اجتماعی و خسارت محیطی رشد اقتصادی آگاه شدند و محققان دریافتند که رشد فزاینده تولید ناخالص داخلی نمی‌تواند به‌طور مستمر کیفیت زندگی مردم را بهبود بخشد (گلترز^۱، ۲۰۰۶). بنابراین از دهه ۱۹۶۰ تلاش‌های علمی فراوانی به منظور تعریف اصطلاح کیفیت زندگی، شناسایی عناصر تشکیل دهنده آن و توسعه روش‌های سنجش و اندازه‌گیری آن صورت گرفته است.

نتایج مطالعات کیفیت زندگی می‌تواند به ارزیابی سیاست‌ها، رتبه‌بندی مکان‌ها، تدوین استراتژی‌های مدیریت و برنامه‌ریزی شهری و روستایی کمک کرده تا درک و اولویت‌بندی مسائل اجتماع، برای برنامه‌ریزان و مدیران را به منظور ارتقای کیفیت زندگی افراد تسهیل سازد. همچنین یافته‌های کیفیت زندگی می‌تواند برای بازشناسی استراتژی‌های سیاسی قبلی و طراحی سیاست‌های برنامه‌ریزی آینده استفاده شود (لی^۲، ۲۰۰۸). علاوه بر این، مطالعات کیفیت زندگی می‌تواند به شناسایی نواحی دارای مشکل، علل نارضایتی مردم، اولویت‌های افراد در زندگی، تأثیر فاکتورهای اجتماعی - جمعیتی بر کیفیت زندگی و ارزیابی کارایی و اثر بخشی سیاست‌ها و استراتژی‌ها در این زمینه کمک کند، که در همین راستا سانتوس^۳ و همکاران (۲۰۰۷) اشاره می‌کنند که مشارکت اجتماع محلی در مطالعات کیفیت زندگی می‌تواند پشتیبان مهمی برای تعیین سیاست‌ها و اهداف بلند مدت باشد.

پایین بودن سطح زندگی در نواحی روستایی و در نتیجه مهاجرت روستاییان به سمت شهرهای بزرگ، مسائل و مشکلات متعدد اجتماعی، اقتصادی و محیطی را هم در نواحی روستایی و هم در شهرها به دنبال داشته است. سیاست‌ها و راهبردهای مختلفی برای کاستن از آثار منفی این مشکلات و پاسخ به نیازهای زندگی در سکونتگاه‌های شهری و روستایی در کشورهای در حال توسعه و از جمله ایران در پیش گرفته شده است. بر این اساس، ایجاد و توسعه شهرهای کوچک همواره به عنوان یکی از سیاست‌های عمده در امر برنامه‌ریزی کشورهای در حال توسعه مدنظر بوده است. در کشور ما نیز توسعه شهرهای کوچک از طریق اجرای سیاست ارتقای روستاهای بزرگ و مستعد به شهر شدن، یکی از مهمترین اقداماتی بوده که با هدف بهبود کیفیت و استانداردهای زندگی در نواحی روستایی، کاهش مهاجرت به شهرهای بزرگ و جذب مهاجران در شهرهای کوچک انجام گرفته است (رضوانی و همکاران، ۱۳۸۸). برخی مطالعات نیز مؤید کارکردهای بالقوه و بالفعل توسعه‌ای تبدیل مراکز روستایی به شهر است. زیرا شهرهای کوچک با ایجاد فرصت‌های شغلی غیرزرعی و ارائه خدمات مورد نیاز ساکنان، در کاهش مهاجرت روستاییان به شهرهای بزرگ‌تر نقش مؤثری ایفا می‌کنند و زمینه توزیع متعادل جمعیت، امکانات و سرمایه را فراهم می‌آورند (افتخاری و ایزدی‌خرامه، ۱۳۸۰). تاکنون در داخل کشور در زمینه ارتقای روستاها به شهر و تأثیر آن بر توسعه نواحی روستایی اطراف، مطالعاتی صورت گرفته است ولی در خصوص تأثیر این ارتقا بر ابعاد و قلمروهای کیفیت زندگی ساکنان محلی و

1- Glatzer

2- Lee

3- Santos

روستاهای اطراف، تحقیقات مشخصی انجام نشده است. روند شتابان ارتقای روستاها به شهر در ایران با تقاضاهای گسترده مردم در جهت بهبود وضع زندگی و برخورداری از امکانات و خدمات بهتر شکل گرفته است، از این رو لازم به بررسی است که این انتظارات پس از گذشت زمانی معین تا چه اندازه برآورده شده‌اند (رضوانی و همکاران، ۱۳۸۸).

در پنجاه سال اخیر، ایران از حیث توجه و تأکید بر اغلب شاخص‌های کیفیت زندگی کشوری کوشا بوده است، از زمان شکل‌گیری نظام برنامه‌ریزی توسعه در چارچوب سازمان برنامه و بودجه تا به حال، رسالت اصلی برنامه‌ها در کشور، گسترش رفاه اجتماعی و توسعه انسانی بوده است. این سازمان با اجرای پنج برنامه در عصر پهلوی و پنج برنامه در دوره انقلاب شکوهمند اسلامی، همچنان به فعالیت خود ادامه می‌دهد. در سیاست‌های توسعه بعد از انقلاب، افزایش سطح زندگی و برقراری عدالت اجتماعی، محوریت برنامه‌ها را تشکیل می‌دهد. اهداف مهم در این برنامه‌ها، مقابله با تبعیض‌ها، انباشت ثروت و رفع فقر و محرومیت در جامعه است. در این برنامه‌ها بیشترین نوع تبعیض‌ها در حوزه‌های اقتصادی مفروض انگاشته شده‌اند و بر تبعیض‌های اجتماعی و گروهی مانند تبعیض‌های جنسیتی کمتر تأکید شده است (عنبری، ۱۳۸۸). در اوایل دهه ۱۳۸۰ دولت فراتر از برنامه پنج ساله با رویکردی بلند مدت سند چشم‌انداز بیست ساله توسعه کشور را مورد تأکید قرار داد و سعی کرد با تأکید بر ابعاد چندگانه بر سرعت فعالیت‌های توسعه در کشور بیفزاید. در برنامه‌های قبل از آن به دلیل نداشتن تصویری از چشم‌انداز آینده حاصل تلاش‌های برنامه‌ریزی در سطوح منطقه‌ای، استانی و ملی به حرکتی همسو و مورد توافق همگان نمی‌انجامید. در بحث سیاست‌های اجتماعی، یکی از اهداف، ایجاد شرایط مناسب در راستای ارتقای کیفیت زندگی است. با وجود این برنامه‌ها و اقدامات، باز هم کیفیت زندگی قشرهایی از جامعه به‌ویژه روستاییان در شرایط مطلوبی نیست و با همتایان شهری خود تفاوت قابل توجهی دارد. برای مثال بخش مهمی از فقر نسبی حاصل از تغییر اجتماعی در کشور نصیب روستاییان و اقشار کم درآمد می‌شود (عنبری، ۱۳۸۸). همچنین با توجه به اینکه رشد شهر و شهرنشینی یکی از بارزترین تحولات اجتماعی، اقتصادی در دوره‌های اخیر است و شهرنشینی در این دوران با چنان سرعتی افزایش یافته که بسیاری از فرصت‌ها را برای ارتقاء کیفیت زندگی روستاییان به شدت محدود کرده است، لذا همزمان با شهری شدن جامعه ایران و پیامدهای منفی آن در جوامع روستایی، تحلیل این پیامدهای منفی از جمله ارزیابی کیفیت زندگی روستاییان یکی از ضرورت‌های مهم امروزی می‌باشد. حال با مطرح شدن مفاهیم غیرمادی در کسب مطلوبیت انسان از زندگی، بررسی شاخص‌های مهم این کسب رضایت و نیز وضعیت مناطق مختلف از نظر این شاخص‌ها از مهمترین اولویت سیاست‌گذاران بوده است (شاطریان و همکاران، ۱۳۹۰). همین مسائل و مشکلات باعث شده است که مطالعه کیفیت زندگی از جهات متفاوت یکی از الزامات و ضرورت‌های مهم امروزی به‌شمار رود.

۱-۲- بیان مسئله

به‌طور کلی، قرن‌هاست که مردم به‌دنبال زندگی خوب و مناسبند، اما همواره این پرسش اصلی وجود داشته است که زندگی مطلوب چیست؟ در پاسخ به این پرسش، تعاریف و شاخص‌های گوناگونی در